

Stanisław A. Sroka

Kraków

Średniowieczne pieczęcie miast małopolskich z archiwum w Bardiowie¹

Badania nad miejską heraldyką i sfragistyką cieszą się wciąż nielubianym zainteresowaniem². Z ważniejszych publikacji, które ostatnio się ukazały, warto wymienić książki Marka Adamczewskiego, Wojciecha Strzyżewskiego czy też Henryka Seroki³. Średniowieczna sfragistyka miast małopolskich była już tematem wielu opracowań. Dotychczasowy dorobek literatury w tym zakresie został omówiony i podsumowany we wstępie do monografii H. Seroki⁴. Podstawowy kierunek badań dla interesującej nas problematyki został wytyczony niegdyś przez kilku znamienitych uczonych, a mianowi-

¹ Tekst niniejszy ukazał się drukiem w moim zbiorze pt. *Szkice bardiowskie*. Kraków 2003. Broszura miała jednak iście aptekarski nakład, z tej przyczyny postanowiłem za zgodą redakcji opublikować go ponownie. Dziękuję serdecznie dr. Zenonowi Piechowi za skrupulatne przeczytanie i uzupełnienie tego szkicu, a zwłaszcza za opis niektórych pieczęci.

² S.K. Kuczyński: *Osiągnięcia i postulaty w zakresie heraldyki polskiej*. W: *Tradycje i perspektywy nauk pomocniczych historii w Polsce*. Red. M. Rokosz. Kraków 1995, s. 93–105. Zob. też *Pieczęć w Polsce średniowiecznej i nowożytnej*. Red. P. Dymmel. Lublin 1998; *Heraldyka i okolice*. Red. A. Rachuba, S. Górzyński, H. Manikowska. Warszawa 2002 (tam artykuły A. Szwed: *Nieznaną czternastowieczną pieczęć Łowicza* oraz M. Rokosza: *Sigillum regis... et civitatis. O pieczęci wielkiej Sandomierza*).

³ M. Adamczewski: *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*. Warszawa 2000; W. Strzyżewski: *Treści symboliczne herbów miejskich na Śląsku, Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim do końca XVIII wieku*. Zielona Góra 1999; H. Seroka: *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*. Warszawa 2002.

⁴ H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 7–19. Zob. też Tenże: *W sprawie początków pieczęci miejskiej Krakowa. Ze studiów nad średniowieczną sfragistyką miast małopolskich*. W: *Drogą historii. Studia ofiarowane profesorowi Józefowi Szymańskiemu w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*. Red. P. Dymmel, K. Skupieński, B. Trelińska. Lublin 2001, s. 299–307.

cie Franciszka Piekosińskiego, Wiktora Wittyga, Mariana Gumowskiego oraz Mariana Haisiga. To ich dzieła stanowią mocny fundament w zakresie średniowiecznej sfragistyki⁵. Wiktor Wittyg pozostawił po sobie olbrzymi zbiór pieczęci miejskich przechowywany obecnie w krakowskiej Bibliotece Czartoryskich. Biorąc pod uwagę fakt, że publikacja W. Wittyga jest doprowadzona tylko do litery K, użyteczność tego zbioru do badań nad sfragistyką miejską jest nieoceniona⁶.

Niniejszy szkic omawia średniowieczne pieczęcie miast małopolskich (za wyjątkiem Krakowa) zachowane na XV-wiecznych dokumentach z archiwum w Bardiowie. Pieczęci z tego archiwum nie wykorzystał żaden z dotychczasowych badaczy, nie sięgnął po nie nawet autor wydanej w 2002 roku monografii herbów miast małopolskich Henryk Seroka, który przecież przeprowadził szeroko zakrojoną kwerendę (dotarł m.in. do archiwaliów lwowskich). Większość z uwzględnionych w szkicu miasteczek małopolskich nie ma dobrze zachowanego archiwum z epoki średniowiecza, zatem najstarsze egzemplarze pieczęci tych miast znane są w literaturze dopiero z XVI stulecia. Tymczasem miasteczka te w XV wieku prowadziły intensywny handel z Bardiowem, a co za tym idzie intensywną korespondencję. Listy te, zazwyczaj wystawiane przez radę miasta, dotrwały szczęśliwie do naszych czasów. Bogato zachowany zbiór średniowiecznych dokumentów bardziowskiego archiwum pozwala na interesujące badania sfragistyczne⁷.

Biecz

Najstarszy odcisk pieczęci miasta Biecza znany jest dotychczas z roku 1512. Co ciekawe, w literaturze wskazuje się, że dokument ten przechowywany jest w archiwum w Bardiowie⁸. Pieczęć o średnicy 32 mm przedsta-

⁵ F. Piekosiński: *Pieczęcie polskie wieków średnich*. Cz. 1. Kraków 1899; W. Wittyg: *Pieczęcie miast dawnej Polski*. Z. 1–3. Kraków 1905–1914; M. Haisig: *Studia nad legendą pieczęci miejskiej*. Wrocław 1953; M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki: *Sfragistyka*. Warszawa 1960, s. 236–237; M. Gumowski: *Herby miast polskich*. Warszawa 1960; Tenże: *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*. Toruń 1960. Zob. też M. Haisig: *Sfragistyka i heraldyka miast polskich w świetle dotychczasowych badań*. „Nauka i Sztuka” 1947, T. 6, s. 77–95 oraz S.K. Kuczyński: *Spuścizna rękopiśmienna prof. Mariana Gumowskiego*. „Biuletyn Numizmatyczny” 1979, nr 7, s. 125–128.

⁶ O zbiorze tym zob. M. Haisig: *Sfragistyka i heraldyka miast polskich...*, s. 88 oraz M. Gumowski: *Herby miast polskich...*, s. 66–67.

⁷ Historię bardziowskiego archiwum omawia zwięźle J. Petrovič: *Z histórie štátneho okresného archívu v Bardejove*. „Forum archivárov” 1995, T. 6, nr 1, s. 2–7.

⁸ T. Ślawnicki: *Herb i pieczęć miasta Biecza na przestrzeni dziejów*. W: Tenże: *Ratusz królewskiego miasta Biecza. Siedziba władz samorządowych na przestrzeni dziejów*. Biecz 2000, s. 128–130; W. Wittyg: *Pieczęcie miast dawnej Polski...*, z. 1, s. 16.

wia na tarczy herbowej św. Piotra w półpostaci z kluczem wzniesionym w górę. Pieczęcią tą posługiwali się bieccy ławnicy.

Zachowały się też, mające gotycki charakter, pieczęcie rady miejskiej przedstawiające św. Piotra z kluczem i św. Pawła z mieczem, a między nimi w dolnej części majuskułną literę B – monogram miasta. Ta pieczęć znana była dotychczas z odcisków na dokumentach datowanych począwszy od 1549 roku⁹, gdy tymczasem w archiwum w Bardiowie znajduje się przynajmniej kilka XV-wiecznych dokumentów, na których widoczne są dobrze zachowane odciski tej właśnie pieczęci¹⁰. Stosunkowo najlepiej zachowany jest odcisk na liście rajców bieckich skierowanym 9 czerwca 1486 roku do Bardiowa, w którym proszą tamtejszych ławników, aby przymusili do zapłaty Piotra, łąziebnika z tego miasta, który w imieniu mieszczanina Antoniego zwanego Anthol sam zaofiarował się zapłacić 10 i ½ florena należne Janowi Gorlickiemu, ale ich jeszcze nie zapłacił¹¹. Pieczęć ma średnicę 23 mm.

Z przełomu XV i XVI wieku zachowała się też pieczęć Biecza, na której wyobrażona jest tylko duża litera B – monogram miasta¹² (fot. 1).

Ciężkowice

Z roku 1553 pochodzi dokument, przy którym odcisnięta została najstarsza obecnie znana w literaturze pieczęć Ciężkowic. Mierząca zaledwie 21 mm średnicy, wyobraża w tarczy herbowej tylną połowę kroczącego lwa, z napisem otokowym: SIGILLVM OP(P)IDI CZEISZKOVICZE¹³. Podobne godło herbowe występuje na pieczęciach miasta z okresu późniejszego.

Według najnowszych ustaleń Henryka Seroka herb miasta Ciężkowice może być rezultatem „rozłączenia symboliki herbu kujawskiego Kazimierza Wielkiego i wprowadzenia pierwszej części godła, uszczerbionego w pas połulwa do pieczęci ogólnomiejskiej, zaś połuośla w pełnej formie do pieczęci sądu miejskiego”¹⁴. Swoje ustalenia H. Seroka opiera na nieznannej wcześniej pieczęci sądu miejskiego z XVI wieku, która przedstawia herb

⁹ T. Ślawnski: *Herb i pieczęć miasta Biecza...*, s. 128–130; M. Gumowski: *Herby miast polskich...*, s. 130. Zob. też H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 93–94.

¹⁰ Bardejov, Štátny Okresný Archiv (dalej: ŠOKA), Dokumenty miasta Bardiowa, nr 2473, 2450, 2451 (wszystkie z roku 1486).

¹¹ Tamże, nr 2473; *Dokumenty polskie z archiwów dawnego Królestwa Węgier*. T. 3. Ed. S.A. Sroka. Kraków 2003, nr 385.

¹² Bardejov, ŠOKA, Dokumenty miasta Bardiowa, nr 3564/l.

¹³ H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 127; W. Wittyg: *Pieczęć miast dawnej Polski...*, s. 43; M. Gumowski: *Herby miast polskich...*, s. 153. Średniowieczne dzieje Ciężkowic opracował F. Kiryk: *Ciężkowice*. W: Tarnów. *Dzieje miasta i regionu*. Red. F. Kiryk, Z. Ruta. Tarnów 1981, s. 297–328 oraz Tenże: *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII–XVI wiek*. Kraków 1985, s. 49–60.

¹⁴ H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 128.

składający się z dwóch przedmiotów heraldycznych, a mianowicie gwiazdy sześciopromiennej oraz półorła. Pieczęć taka, o średnicy 25 mm, zachowała się w Metryce Józefińskiej w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym we Lwowie¹⁵.

Na podstawie dokumentu zachowanego w archiwum w Bardiowie możemy cofnąć metrykę tej pieczęci do wieku XV. Przy dokumencie z 2 lipca 1484 roku wystawionym przez podwójciego Wojciecha i ławników ciężkowickich dla rady miejskiej w Bardiowie w sprawie Szymona ze Swoszowej występuje to samo godło¹⁶. Jest to jednak inna pieczęć od tej, którą opisał H. Seroka. Bezpośrednio w polu pieczęci, bez tarczy herbowej, umieszczono gwiazdę i półorła w słup. Gwiazda znajduje się w prawym polu pieczęci, a półorzeł w lewym. Głowa orła jest zwrócona prawdopodobnie w prawo. Napis, w dużej części uszkodzony, został wykonany gotycką minuskułą.

Gorlice

Za najstarszą pieczęć miasta uchodzi egzemplarz zachowany przy dokumencie z roku 1535. Pieczęć, mierząca 26 mm średnicy, wyobraża tylną połowę lwa¹⁷. Zdaniem H. Seroki na pierwotnej pieczęci Gorlic była jednak wyobrażona przednia połowa lwa, natomiast około połowy XVI wieku zaczęto używać drugiej pieczęci miejskiej z wyobrażeniem tylnej połowy lwa zwróconego w lewo¹⁸. Na tej drugiej pieczęci widać legendę: S(I)G(IL)UM CIVITA(TI)S GOR(LICENSIS)¹⁹.

W archiwum w Bardiowie przy dokumencie z roku 1481 zachował się niewielki fragment pieczęci rajców gorlickich. Jest to list skierowany do wójta bardiowskiego Jerzego, w którym gorliczanie zaświadcza, że mieszczanin gorlicki Andrzej Dzierlatka konia, którego mu zabrano, kupił w Bieczu²⁰. Proszą zatem, aby oddano mu sprawiedliwość. Niestety, stan zachowania tej pieczęci jest tak zły, że uniemożliwia odczytanie umieszczonego na niej wyobrażenia.

¹⁵ Tamże, s. 127–128, przyp. 191.

¹⁶ Bardejov, ŠOKA, Dokumenty miasta Bardiowa, nr 2346; *Dokumenty polskie...*, T. 3, nr 353.

¹⁷ W. Wittyg: *Pieczęcie miast dawnej Polski...*, s. 77–78; M. Gumowski: *Herby miast polskich...*, s. 175. Średniowieczną historię miasta omówił F. Kiryk: *Rozwój urbanizacji Małopolski...*, s. 68–71. Zob. też J. Barut, S. Motyka, T. Ślawski: *Nad rzeką Ropą. Z dziejów Biecza, Gorlic i okolicy*. Kraków 1962, s. 96–124.

¹⁸ H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 196–197.

¹⁹ Tamże, s. 197.

²⁰ Bardejov, ŠOKA, Dokumenty miasta Bardiowa, nr 2214; *Dokumenty polskie...*, T. 3, nr 322.

Grybów

Pieczęcie miasta Grybowa doczekały się szerszego omówienia w artykule Zenona Piecha²¹. Najstarsza zachowana pieczęć grybowska – zdaniem tego badacza – pochodzi co prawda z XV wieku, ale jej egzemplarz znany jest z dokumentu dopiero z roku 1538. Jest to pieczęć okrągła, z wyobrażeniem gotyckiej majuskulnej litery R²². Litera R na XV-wiecznych pieczęciach miasta Grybowa jest pomyłką, bowiem – jak świadczą o tym zachowane egzemplarze pieczęci z XVI stulecia, których geneza jest związana z początkami miasta – zamiast R na pieczęci powinna być umieszczona litera K, monogram króla Kazimierza Wielkiego, który był założycielem miasta. Jak sugestywnie twierdzi Z. Piech: „Grawer, wykonujący w XV wieku nową pieczęć miejską, wzorował się prawdopodobnie na wcześniejszej pieczęci, a nie rozumiejąc już treści monogramu królewskiego i nie znając cech charakterystycznych czternastowiecznego pisma epigraficznego, odczytał to jako R, do którego czternastowieczne K rzeczywiście było podobne. Jest niemożliwe, ażeby tak rażąca pomyłka nastąpiła w czasach Kazimierza Wielkiego, kiedy jego monogram – występujący w charakterze znaku władcy – był niezwykle popularny.”²³

Pieczęcie z późniejszych stuleci radykalnie zerwały z tradycją sięgającą początków miasta. Pojawiło się na nich wyobrażenie św. Katarzyny²⁴. Pracując nad grybowskimi pieczęciami, Z. Piech, nie sięgnął po pieczęcie zachowane w archiwum w Bardiowie. W tamtejszym archiwum zachowało się kilka oryginalnych odcisków pieczęci miasta z XV wieku. Dobrze zachowany odcisk miejskiej pieczęci widnieje m.in. na dokumencie z 3 grudnia 1481 roku wystawionym przez podwójciego grybowskiego Wawrzyńca oraz 7 ławników. Jest to list skierowany w drobnej sprawie do rady miejskiej w Bardiowie²⁵. Pieczęć ma średnicę 25 mm, a widnieje na niej majuskulna litera R. (fot. 2).

²¹ Z. Piech: *Pieczęcie i herby Grybowa*. W: *Grybów. Studia z dziejów miasta i regionu*. T. 1. Red. D. Quirini-Popławska. Kraków 1992, s. 33–55.

²² Tamże, s. 34. Por. także W. Wittyg: *Pieczęcie miast dawnej Polski...*, s. 84–85 oraz H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 115, gdzie wskazano na wcześniejszy dokument z 1533 r., opatrzony pieczęcią z literą R w polu.

²³ Z. Piech: *Pieczęcie i herby Grybowa...*, s. 35. Na temat monogramu Kazimierza Wielkiego zob. Z. Piech: *Symbole władcy i państwa w monarchii Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego*. W: *Imagines potestatis. Rytuály, symbole i konteksty fabularne władzy zwierzchniej. Polska X–XV w. (z przykładem czeskim i ruskim)*. Red. J. Banaszkiewicz. Warszawa 1994, s. 123–126.

²⁴ Z. Piech: *Pieczęcie i herby Grybowa...*, s. 38; H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 116, gdzie autor, w związku z brakiem w herbie korony, nie wyklucza możliwości wpływu na kształt herbu nawiązania do imienia Kazimierza Jagiellończyka bądź do imienia św. Katarzyny, patronki miasta.

²⁵ Bardejov, ŠOKA, Dokumenty miasta Bardiowa, nr 2210; *Dokumenty polskie...*, T. 3, nr 321.

Jasło

W dotychczasowej literaturze za najstarszą pieczęć miasta Jasła uchodzi pieczęć rady miejskiej odcisnięta na dokumencie z 1532 roku. Wygląd tej pieczęci wskazuje, że tłok jej sporządzono wcześniej. Przedstawia pod trójlistną koroną monogram z gotyckich liter majuskulnych, po bokach korony zaś litery I (po heraldycznej prawej stronie) i S (po heraldycznej lewej stronie)²⁶. Zachowane egzemplarze pieczęci liczą zaledwie po 22–23 mm średnicy i są zaliczane do najmniejszych średniowiecznych pieczęci miejskich. Znajdujące się po bokach litery I i S oznaczają nazwę miasta oraz słowo *sigillum*²⁷.

Znacznie większy problem nastęrcza badaczom rozwiązanie monogramu liter majuskulnych widocznych pod koroną. Przez jakiś czas mniemano, że jest to monogram imienia Marii, jednak po bliższej analizie innych marioqramów wycofano się z tej hipotezy. Uznano ostatecznie, że widoczne na pieczęci litery to AR²⁸. Ich interpretacja też nie jest prosta. Włodzimierz Budka, który w 1964 roku opublikował swoje badania nad pieczęcią i herbem Jasła, opowiedział się za rozwiązaniem tych liter jako A(lexander) R(ex). Uważa on, że widoczna na pieczęci korona wskazuje na osobę króla. Nie był to założyciel miasta, Jasło powstało bowiem w XIII wieku jako posiadłość klasztorna. Biorąc jednak pod uwagę czas sporządzenia pieczęci i fakt obdarowania miasta przez króla Aleksandra przywilejami, przypuszcza, że literowy monogram na pieczęci miasta Jasła należy tak właśnie czytać²⁹. Do tej hipotezy przychylił się ostatnio H. Seroka³⁰.

Najstarsze odciski pieczęci miasta Jasła zachowały się w archiwum w Bardiowie. Pieczęć rady miejskiej zachowała się na dokumencie z 23 października 1487 roku. Jest to list miasta Jasła do ławników bardiowskich, w którym zaświadcza się, że mieszkaniec Jasła Stanisław Walachowicz kupił konia u mieszczanina bardiowskiego Jana³¹. Na pieczęci, bez napisu otokowego, widnieje słabo widoczne obecnie wyobrażenie trójlistnej korony oraz monogramu liter majuskulnych AR.

W bardiowskim archiwum znajduje się jeszcze jedna pieczęć miasta – pieczęć ławnicza. Przedstawia ona w polu pieczęci lilię. Zachował się od-

²⁶ W. Budka: *Pieczęć i herb miasta Jasła*. W: *Studia z dziejów Jasła i powiatu jasielskiego*. Red. J. Garbacik. Kraków 1964, s. 561 i nn.

²⁷ W. Wittyg: *Pieczęcie miast dawnej Polski...*, s. 96–97.

²⁸ W. Budka: *Pieczęć i herb miasta Jasła...*, s. 565; M. Gumowski: *Najstarsze pieczęcie miast polskich...*, s. 97.

²⁹ W. Budka: *Pieczęć i herb miasta Jasła...*, s. 566–567.

³⁰ H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 121–122.

³¹ Bardejov, ŠOKA, Dokumenty miasta Bardiowa, nr 2584; *Dokumenty polskie...*, T. 3, nr 428.

cisk przy dokumencie z 1484 roku³². Pieczęć ta znana jest w literaturze z odcisku przy dokumencie z 1635 roku³³. M. Gumowski skłonny jest datować ją na wiek XIV, natomiast H. Seroka datuje jej powstanie na przełom XV/XVI wieku. Ponieważ w archiwum bardziowskim jest odcisk przy dokumencie z 1484, można datę jej powstania przesunąć do czwartej ćwierci XV wieku. (fot. 3).

Krosno

W świetle dotychczasowych badań za najstarszą pieczęć miasta Krosna uważa się pieczęć radziecką odcisniętą na dokumencie z roku 1534³⁴. Jest to niewielka pieczęć, licząca zaledwie 20 mm średnicy, wyobrażająca dwudzielną tarczę z półłwem i półorłem. Pieczęć nie ma napisu otokowego.

Również inne zachowane do naszych czasów pieczęcie Krosna z następnych stuleci mają godło nawiązujące do rodowego herbu króla Kazimierza Wielkiego, założyciela miasta, tj. połowę lwa i połowę orła. W archiwum w Bardzowie zachował się odcisk pieczęci miasta Krosna, o średnicy 40 mm, na dokumencie z 10 stycznia 1475 roku. Jest to list rady miejskiej do miasta Bardzowa z prośbą o zwolnienie z poręczenia ich mieszczanina Jerzego Białego³⁵. Na pieczęci widnieje wyobrażenie połowy lwa i połowy orła. Zachowany odcisk obecnie jest w znacznym stopniu zatarty.

W archiwum w Bardzowie zachowała się również pieczęć ławnicza Krosna. Przedstawia ona na tarczy w prawej jej części (heraldycznej) wić roślinną, a w lewej półorła z głową zwróconą w lewo. Pieczęć ta znana jest w literaturze, dopiero jednak z dokumentów XVII-wiecznych³⁶. Z. Wojas uznał, że „zapewne posługiwano się nią już w wieku XVI albo i wcześniej”, a M. Gumowski wyraził wręcz opinię, że pochodzi ona z XIV wieku. Dokument bardziowski z 20 grudnia 1482 roku, na którym zachował się w doskonałym stanie odcisk o średnicy 35 mm, świadczy, że była w użyciu już w XV stuleciu³⁷ (fot. 4).

Muszyna

Średniowieczne pieczęcie Muszyny nie były dotychczas znane badaczom. W zbiorze Wiktora Wittyga zachowała się pieczęć odcisnięta na dokumen-

³² Bardejov, ŠOKA, Dokumenty miasta Bardzowa, nr 2327; *Dokumenty polskie...*, T. 3, nr 346.

³³ M. Gumowski: *Najstarsze pieczęcie miast polskich...*, s. 97, tabl. XLVI, nr 155a.

³⁴ Z. Wojas: *Pieczęć i herb miasta Krosna nad Wisłokiem*. W: *Krosno. Studia z dziejów miasta i regionu*. T. 1 (do roku 1918). Red. J. Garbaciak. Kraków 1972, s. 80.

³⁵ Bardejov, ŠOKA, Dokumenty miasta Bardzowa, nr 1971; *Dokumenty polskie*. T. 2, nr 268.

³⁶ M. Gumowski: *Najstarsze pieczęcie miast polskich...*, s. 125, tabl. XLVI, nr 220; Z. Wojas: *Pieczęć i herb miasta Krosna...*, s. 82).

³⁷ Bardejov, ŠOKA, Dokumenty miasta Bardzowa, nr 2246; *Dokumenty polskie...*, T. 3, nr 328.

Fot. 1. Pieczęć Biecza – przełom XV/XVI w.

Fot. 2. Pieczęć Grybowa – XV w.

Fot. 3. Pieczęć Jasła – XV w.

Fot. 4. Pieczęć Krosna – XV w.

Fot. 5. Pieczęć Żmigrodu – XV w.

cie z 1752 roku, wyobrażająca postać w długiej szacie³⁸. Zdaniem H. Sero-ki, który badał także dziewiętnastowieczne pieczęcie Muszyny, jest to biskup. Ze względu jednak na słabo zachowane odciski pieczęci trudno wnioskować, czy chodzi tutaj o św. Stanisława, czy też o wizerunek biskupa krakowskiego w ogóle – jako pana miasta³⁹.

W archiwum w Bardiowie zachowała się pieczęć ławnicza Muszyny odcisnięta na dokumencie z 27 lipca 1467 roku. Jest to list wójta i ławników miasta Muszyny skierowany do Bardiowa z prośbą o pociągnięcie do odpowiedzialności Bartłomieja z Kurowa za samowolne ściąganie długów⁴⁰. Niestety, pieczęć o średnicy 25 mm jest obecnie mocno zatarta i niewiele na niej widać. Nieczytelny jest również napis otokowy.

Nowy Sącz

Najstarsza pieczęć miasta pochodzi z roku 1323. Ma 56 mm średnicy i wyobraża św. Małgorzatę trzymającą w prawej ręce krzyż, w lewej zaś lejcę z uprząży smoka, na którym siedzi⁴¹. Znana jest z przechowywanego w Archiwum Państwowym w Krakowie luźnego odcisku oraz z odlewów.

Kolejna pieczęć Nowego Sącza zachowała się przy dokumencie z roku 1343. Liczy 65 mm średnicy i wyobraża św. Małgorzatę w koronie na głowie z długimi włosami, siedzącą na tronie. U jej stóp widać smoka. Święta trzyma w prawej ręce chorągiew, w lewej zaś model kościoła, na dachu którego siedzi ptak. Leżący u stóp świętej smok ma dwa rogi na głowie oraz zakręcony ogon zakończony trójliściami⁴². Święta Małgorzata była patronką kościoła parafialnego w Nowym Sączu. Z tego też powodu, wzorem innych

³⁸ H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 251. O dziejach Muszyny zob. F. Kiryk: *Miasta kresu muszyńskiego w okresie przedrozbiorowym*. „Przemyskie Zapiski Historyczne” 1987, T. 4–5, s. 7–34; Tenże: *Rozwój urbanizacji Małopolski...*, s. 135–142; R. Baran: *Historia i ustrój Państwa Muszyńskiego*. „Watra” 1992, T. 8, s. 19–38.

³⁹ H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 251.

⁴⁰ Bardejov, ŠOKA, Dokumenty miasta Bardiowa, nr 1702; *Dokumenty polskie*. T. 2, nr 220.

⁴¹ M. Gumowski: *Herb i pieczęć Nowego Sącza*. „Rocznik Sądecki” 1960, T. 4, s. 71–73. Pieczęć ta sięga swoimi początkami końca XIII w. i lokowanej w 1292 r. przez Wacława II Kamienicy. W początkach XIV w. nastąpiła zmiana nazwy miasta na Nowy Sącz. Zob. H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 98–99; Tenże: *W sprawie początków...*, s. 299. Zob. też B. Adamczyk: *Pieczęcie miast małopolskich do XV w.* W: *Acta Universitatis Wratislaviensis*. „Historia”. Nr 33. Wrocław 1980, s. 81 (praca oparta wyłącznie na literaturze).

⁴² F. Piekosiński: *Pieczęcie polskie wieków średnich...*, nr 335; M. Gumowski: *Najstarsze pieczęcie miast polskich...*, s. 156–157; Tenże: *Herb i pieczęć Nowego Sącza...*, s. 73–75. Z. Wojaś (*Heraldyka miejska*. W: *Dzieje miasta Nowego Sącza*. Red. F. Kiryk. T. 1. Warszawa–Kraków 1992, s. 733–737) ograniczył się w swoich rozważaniach jedynie do pieczęci miejskich zachowanych w zbiorach krakowskich. Najstarszym takim egzemplarzem jest pieczęć przywieszona do dokumentu z 1531 r.

średniowiecznych miast, jej wizerunek umieszczono na pieczęci miejskiej. Zdaniem Mariana Gumowskiego patronkę Nowego Sącza należy widzieć w świętej, która była męczenniczką ściętą na początku IV wieku. Nie może natomiast wchodzić tutaj w rachubę św. Małgorzata, królowa szkocka, żyjąca w XI wieku i kanonizowana w 1251 roku⁴³.

Postać św. Małgorzaty występuje na pieczęciach Nowego Sącza aż do początku XIX w. Warto również nadmienić, że na pieczęciach ławniczych Nowego Sącza już od początku XVI wieku pojawiał się smok, bez postaci św. Małgorzaty⁴⁴.

Jedna z miejskich pieczęci z wizerunkiem św. Małgorzaty, o średnicy 30 mm, zachowała się w archiwum bardiowskim, odcisnięta na dokumencie z roku 1486. Jest to list rajców nowosądeckich skierowany do ławników bardiowskich z informacją o wysłaniu do nich zaufanego człowieka o imieniu Wacław⁴⁵. Wyobrażenie napieczątne przedstawia świętą w koronie i płaszczu, stojącą na smoku. Postać patronki jest ujęta w pięciolistne obramienie. Pieczęć znana była dotychczas w literaturze z egzemplarza przywieszonego przy dokumencie z 1404 roku⁴⁶.

Sandomierz

Znane są cztery średniowieczne pieczęcie miasta Sandomierza. Za najstarszą pieczęć uważa się egzemplarz z dokumentu księcia Leszka Czerne-go z 1286 roku, gdzie została użyta jako *contrasigillum*. Nie zachowała się ona w oryginale, znamy jedynie jej przerys wykonany przez Balińskiego w *Starożytnej Polsce*⁴⁷. Pieczęć przedstawia klęczącą Najświętszą Marię Pannę oraz archanioła Gabriela. Wyobrażenie to jest identyfikowane ze sceną Zwiastowania⁴⁸. Główna pieczęć miejska przedstawia mur miejski z bramą oraz z dwiema wieżami po jej bokach, a ponad wieżą tarczę z ukoronowanym orłem, zwieńczoną hełmem i klejnotem⁴⁹. Pieczęć ta jest datowana na

⁴³ M. Gumowski: *Herb i pieczęć Nowego Sącza...*, s. 72–73. Zob. też J. Rajman: *Średniowieczne patronie krakowskie*. Kraków 2002, s. 171–172.

⁴⁴ Z. Wojaś: *Heraldyka miejska...*, s. 736–738.

⁴⁵ Bardejov, ŠOKA, Dokumenty miasta Bardiowa, nr 2460; *Dokumenty polskie...*, T. 3, nr 380.

⁴⁶ M. Gumowski: *Herb i pieczęć Nowego Sącza...*, s. 76, nr 5 oraz ilustracje; H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 99, przyp. 43.

⁴⁷ M. Gumowski: *Najstarsze pieczęcie miast polskich...*, s. 192; H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 22.

⁴⁸ H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 22; B. Adamczyk: *Pieczęcie miast małopolskich...*, s. 82.

⁴⁹ Pieczęć ta doczekała się ostatnio monograficznego opracowania M. Rokosa: *Sigillum regis... et civitatis. O pieczęci wielkiej Sandomierza*. W: *Heraldyka i okolice*. Red. A. Rachuba, S. Górzyński, H. Manikowska. Warszawa 2002, s. 311–321, tam też starsza literatura przedmiotu.

drugą ćwierć XIV wieku. Z XIV stulecia pochodzą również dwie następne pieczęcie miejskie: mniejsza pieczęć radziecka oraz pieczęć ławnicza. Pieczęć ławnicza przedstawia półorla w pas, ukoronowanego, zwróconego w lewo, a poniżej wić roślinną⁵⁰.

W archiwum bardiowskim zachowała się natomiast mniejsza pieczęć radziecka. Pieczęć ta, zachowana w luźnym egzemplarzu, została odkryta przez M. Haisig⁵¹. Przedstawia ona króla zasiadającego na tronie, w koronie na głowie, trzymającego w lewej ręce berło, a w prawej banderolę. W archiwum bardiowskim pieczęć taka, o średnicy 40 mm, zachowała się przy dokumencie z 28 grudnia 1488 roku, w którym rada miasta Sandomierza zwraca się do Bardiowa z prośbą o zwrot konia mieszczaninowi Andrzejowi, postrzygaczowi sukna, który to koń został mu zabrany przez celników⁵². Jest to pierwszy znany przypadek odcisnięcia tej pieczęci przy dokumencie i świadczyć może, że była ona używana przez miasto również w XV wieku.

Tarnów

Najstarsza pieczęć miasta Tarnowa pochodzi jeszcze z czasów lokacji. Jest to pieczęć okrągła o średnicy 51 mm z wyobrażeniem rycerza w zbroi z mieczem w prawej i z tarczą w lewej ręce. Nad mieczem widać popiersie Madonny z Dzieciątkiem, na tarczy zaś umieszczony został herb Leliwa⁵³. Nie ulega wątpliwości, że wyobrażony na pieczęci rycerz to Spycimir Leliwita, który w 1330 roku założył miasto⁵⁴. Wizerunek Madonny nawiązuje do patronki miasta, wezwanie której nosił główny kościół w mieście. W literaturze znane są także pieczęcie miejskie pochodzące z XVI–XVIII wieku⁵⁵.

⁵⁰ F. Piekosiński: *Pieczęcie polskie wieków średnich...*, s. 212, nr 364; M. Gumowski: *Najstarsze pieczęcie miast polskich...*, s. 194, nr 384, tabl. XXX; H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 104, przyp. 60.

⁵¹ M. Haisig: *Nieznana średniowieczna pieczęć miasta Sandomierza*. Mies. Her. 1938, T. 17, s. 134–135; M. Gumowski: *Najstarsze pieczęcie miast polskich...*, s. 193–194, tabl. XXX; H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 104, przyp. 61.

⁵² Bardejov, ŠOKA, Dokumenty miasta Bardiowa, nr 2679; *Dokumenty polskie...*, T. 3, nr 456.

⁵³ F. Piekosiński: *Pieczęcie polskie wieków średnich...*, nr 354; M. Gumowski: *Najstarsze pieczęcie miast polskich...*, s. 221.

⁵⁴ M. Gumowski, M. Haisig, S. Mikucki: *Sfragistyka...*, s. 237; M. Haisig: *Studia nad legendą pieczęci miejskiej...*, s. 112; *Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*. Oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P.K. Wojciechowski, B. Wyrozumski. Wrocław 1990, s. 368. Zob. też S. Wróbel: *Herb miasta Tarnowa*. „Zeszyty Tarnowskie” 1972, T. 4, s. 135–136, gdzie jednak postać założyciela miasta uwidocznioną na pieczęci identyfikuje się ze św. Krzysztofem. Zob. też B. Adamczyk: *Pieczęcie miast małopolskich...*, s. 83–84; *Tarnów. Dzieje miasta i regionu*. Red. F. Kiryk, Z. Ruta. T. 1. Tarnów 1981, s. 217.

⁵⁵ H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 187–188, przyp. 119, 120.

W archiwum w Bardiowie zachowały się dokumenty z XV wieku, na których odcisnięte zostały pieczęcie herbowe miasta Tarnowa⁵⁶. Jest to pieczęć okrągła przedstawiająca bezpośrednio w polu pieczęci godło herbu Leliwa: pod sześcioramienną gwiazdą półksiężyc. Legenda pieczęci jest niestety nieczytelna. Pieczęć ta, pochodząca z XV wieku, była dotychczas nieznana w literaturze. Pieczęć ta odcisnięta została na dokumencie z 21 lutego 1489 roku. Jest to list rady miejskiej w Tarnowie skierowany do ławników bardiowskich w związku ze sprawą pomiędzy mieszkańcem Bardiowa Jerzym a mieszczaninem tarnowskim Janem Zagórskim⁵⁷. Ponieważ dokument został wystawiony przez radę miejską Tarnowa, można przypuszczać, że jest to mniejsza pieczęć radziecka.

Żmigród

Średniowieczne pieczęcie Żmigrodu nie zostały dotychczas opracowane⁵⁸. Krótkiego omówienia miejskiego herbu dokonał ostatnio w swojej monografii H. Seroka⁵⁹. W zbiorze W. Wittyga zachowała się na dokumencie z 1544 roku pieczęć rady miasta Żmigrodu, sięgająca XV wieku, przedstawiająca skrzydłatego smoka zięjącego ogniem z napisem otokowym: s(igillum) consu(lum) civitatis Smigrod(ensis)⁶⁰. Smok na pieczęci miejskiej Żmigrodu występował również i w następnych stuleciach.

W archiwum bardiowskim zachowało się kilka XV-wiecznych odcisków pieczęci miasta Żmigrodu⁶¹. Stosunkowo najlepiej zachował się odcisk pieczęci na liście wójta i rady miejskiej skierowanym do Bardiowa 13 czerwca 1488 roku. Miasto Żmigród zapewnia w nim radę miasta Bardiowa, że mieszczanin żmigrodzki krawiec Jan, zwany Janek, upoważnił przed ową radą Jana Mleczkę do odebrania należności od mieszczanina bardiowskiego, kuśnierza Jana⁶². Pieczęć ma średnicę 30 mm i wyobraża skrzydłatego smoka zięjącego ogniem (fot. 5).

⁵⁶ Bardejov, ŚOKA, Dokumenty miasta Bardiowa, nr 2297, 2696; *Dokumenty polskie...*, T. 3, nr 338, 460.

⁵⁷ Bardejov, ŚOKA, Dokumenty miasta Bardiowa, nr 2696; *Dokumenty polskie...*, T. 3, nr 460.

⁵⁸ Dziejami tego miasteczka w średniowieczu zajmowali się ostatnio Z. Perzanowski: *Średniowieczny Żmigród*. W: *Discernere vera ac falsa. Prace ofiarowane Józefowi Szymańskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*. Lublin 1992, s. 277–287 oraz J. Kurtyka: *Terytorium żmigrodzkie*. W: *Kościół. Kultura. Społeczeństwo. Studia z dziejów średniowiecza i czasów nowożytnych*. Warszawa 2000, s. 273–291. Zob. też F. Kiryk: *Rozwój urbanizacji Małopolski...*, s. 82–89.

⁵⁹ H. Seroka: *Herby miast małopolskich...*, s. 220.

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ Bardejov, ŚOKA, Dokumenty miasta Bardiowa, nr 2520, 2648, 2699; *Dokumenty polskie...*, T. 3, nr 400, 449, 462.

⁶² Tamże, nr 2648; *Dokumenty polskie...*, T. 3, nr 449.